

КЛАСИФІКАЦІЯ ШЛЯХІВ ТА ЗАСОБІВ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ ТА БЕЗПЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СПЕЦІАЛІСТІВ

Корольчук М.С.

доктор психологічних наук, професор,
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка

Актуальність проблеми. Практика психологічного забезпечення професійної діяльності (ПЗПД) вже на початковому етапі становлення продемонструвала потребу в комплексному підході до цієї галузі психологічної науки і практики. У перспективі значення такого підходу зростатиме. Напрямок практичної психології, який формується в цивільних умовах, потребує свого науково-методичного обґрунтування, певних наукових розробок в усіх галузях діяльності. З розвитком України як самостійної держави, створенням Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій і у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи актуальність ПЗПД зросла, про що свідчить відповідний наказ Комітету охорони праці та Міністерства охорони здоров'я України щодо необхідності професійного добору для 16 груп спеціальностей. Наслідки Чорнобильської катастрофи суттєво вплинули на фізичне та психічне здоров'я населення України, що значно розширює коло осіб, яким потрібно надавати психологічну допомогу.

Метою даної статті є визначення шляхів та засобів збереження безпечної діяльності спеціалістів рятувальних підрозділів МНС України з метою впровадження їх у систему психологічного забезпечення рятувальників.

Завдання: на підставі теоретичного аналізу та практичного наукового пошуку визначити та класифікувати шляхи та засоби збереження працездатності і безпечної діяльності спеціалістів рятувальних підрозділів Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій і у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема шляхів та засобів підвищення ефективності та безпечної діяльності хвилює вчених усього світу. В останні десятиріччя суттєвий внесок в її розробку для спеціалістів зробили В.Г. Алтухов, Г.Л. Апанасенко, Ю.М. Бобров, В.А. Бобров, В.А. Бухарін, В.В. Довгуша, Ю.Н. Єгоров, В.П. Загрядський, А.М. Карпухіна, М.С. Корольчук, В.І. Кулешов, І.А. Сапов, А.С. Солодков, С.Г. Терещенко, В.С. Щеголев, В.М. Крайнюк, П.П. Криворучко, В.І. Осьодло, О.А. Блінов та інші.

Вчені виділяють дві групи шляхів, які використовуються для збереження працездатності спеціалістів. Перша група шляхів визначається ще до зустрічі спеціаліста з факторами НС і найбільше значення мають:

- розподіл функцій та прогноз впливу і взаємозв'язків в системі "техніка-людина - середовище", з урахуванням психофізіологічних можливостей людини;

- професійний психологічний відбір з обов'язковим довгостроковим прогнозом психофізіологічних резервів організму та успішної працездатності спеціалістів;

- використання психофізіологічних методів навчання та тренування, спрямованих на розвиток саме тих психологічних якостей і фізіологічних властивостей організму, котрі лежать в основі ефективного використання роботи в конкретній спеціальності.

Друга група шляхів використовується у процесі виконання професійних завдань ліквідації наслідків НС, проведення рятувальних та інших відновлювальних робіт і включає в себе різноманітні нестандартні робочі цикли та діяльність рятувальника в повсякденних умовах праці (обслуговування та експлуатації техніки, засобів малої механізації, спеціальних приладів вимірювання тощо) і в свою чергу включає дві групи заходів. Одні з них застосовуються постійно, інші ж за необхідністю.

Призначення заходів першої групи - профілактика несприятливих функціональних змін в організмі, збереження й підвищення стійкості і психофізіологічних резервів організму, запобігання розвитку вираженого втомлення та перевтомлення у спеціалісті. В першу групу заходів включаються:

- динамічний контроль за станом функцій організму та працездатності;

- заходи щодо розширення психофізіологічних резервів організму в період між виконанням циклів учбових завдань (виконання рятувальних робіт, навчань, тренувань);

- заходи в період виконання циклів або окремих учбових завдань;

- заходи після виконання учбових завдань;

- заходи безпосередньої дії на організм (раціональний режим праці та відпочинку під час виконання завдань), активний та пасивний відпочинок, водні процедури, додаткова вітамінізація, ультрафіолетове опромінення, оптимізація емоційного стану.

Заходи другої групи проводяться в разі необхідності з метою мобілізації резервних можливостей організму для підтримки й негайного підвищення працездатності (після напруженої професійної діяльності, специфічних умов її виконання, з урахуванням індивідуальних особливостей, віку). До заходів, що застосовуються в разі необхідності, відносяться вдихання кисню за нормального тиску, гіпербарична оксигенація, повітряно-теплові процедури, дія імпульсним електричним струмом, застосування електросну, використання фармакологічних препаратів, аутогенне тренування, дебрифінг, тощо.

Описані заходи відносяться до фізіологічного забезпечення учбових завдань (І.А. Сапов з співавт., 1980), а вони у свою чергу включені в систему медичного забезпечення учбових завдань разом з лікувально-профілактичними, санітарно-гігієнічними та протиепідемічними заходами. Крім суто фізіологічних заходів, котрі дозволяють підвищити працездатність за рахунок регуляції неспецифічної стійкості, функціонального стану й фізіологічних резервів організму спеціалістів, важливе значення для ефективного та безпечного виконання професійної діяльності мають матеріально-технічні та соціально-психологічні заходи. Останні вважаються неспецифічними заходами підвищення працездатності.

Матеріально-технічні заходи спрямовані на пристосування обслуговуючих технічних систем та умов навколишнього

середовища до людини. Соціально-психологічні заходи включають професійний відбір, професійну підготовку, формування змін, розрахунків (колективів) в цілому ж психологічне та психофізіологічне забезпечення діяльності.

Виклад основного матеріалу. Подальший розвиток на шляху підвищення рівня професійної готовності і якості фахівців, безумовно, потребує розгорнутого аналізу накопиченого досвіду і формування нових підходів щодо розробки і цілеспрямованого впровадження психологічного забезпечення професійної діяльності фахівців у повсякденних та екстремальних умовах. Психологічне забезпечення кожного з аспектів діяльності фахівців повинно проектуватись системно і передбачати єдиний комплекс дослідницьких і соціотехнічних процедур, спрямованих на прогнозування й управління успішністю оволодіння спеціальністю й ефективну діяльність у виробничих умовах.

Вимоги взаємозв'язку дослідницької і соціотехнічної складових ПЗПД (профвідбір, профпідготовка, профадаптація фахівців) передбачають нову концепцію заходів від проведення обстежень кандидатів на навчання, їхнього психологічного супроводу до отримання даних про індивідуально-психологічні особливості фахівця та рівень його професійної підготовленості на підставі реалізації принципу комплексності при проектуванні методичного арсеналу вивчення особистості в системі ПЗПД з урахуванням багатьох цілей, наступного застосування всіх даних для розв'язання завдань психологічного забезпечення. Критерієм досягнення комплексності методичного забезпечення для обстеження індивідуальних властивостей особистості є розробка набору, цілісної системи методичних засобів, в який втілено уяву про інтегративну регуляцію і саморегуляцію діяльності на мотиваційно-смысловому, емоційно-вольовому, когнітивному і психофізіологічному рівнях, а також розуміння неоднозначності поняття “професійна діяльність”. Остання передбачає відмінності форм психічної детермінації діяльності щодо оволодіння професією і спеціальністю та діяльності щодо виконання професійних функцій, діяльності у звичайних та екстремальних умовах, діяльності нормативної (стереотипної) і наднормативної (творчої, нестандартної). Таким чином,

розробка методичного апарату для проведення обстеження особистості базується на принципі комплексності, який передбачає орієнтацію на системно побудовану професіограму і реальну реалізацію концепції цілісного функціонування особистості в діяльності. Використання принципу комплексності передбачає необхідність формування не “батареї”, а науково обгрунтованої системи методів і методик, які дозволяють вивчити особистість та умови специфіки її професійної діяльності відповідно до мети, завдань, факторів, які впливають на психіку людини, і визначити ступінь точності і достовірності всієї сукупності психологічних тенденцій і взаємозв’язків між ними, які адекватно відповідають рівню аналізу особистості.

Вимоги щодо кількості методичного апарату включають два аспекти досягнення цієї мети: вимоги комплексності за змістом (спрямованістю) методики, які застосовуються в обстеженнях, та вимоги комплексності процедури обстеження, яка пов’язана з формою використовуваних методів і методик, сукупністю параметрів, які реєструються і аналізуються, способами інтерпретацій отриманих даних.

Системи методик повинні бути повними й достатніми, тобто вимірювати не тільки професійно-важливі якості у традиційному розумінні, але й фактори, які визначають особливості функціонування і динаміку розвитку цих якостей у професійній діяльності, які належать до регулятивних механізмів і пов’язані з самосвідомістю і самооцінкою, з мотиваційно-смысловною і ціннісною сферою особистості, когнітивним стилем особистості й емоційно-вольовою сферою.

Таким чином, у систему включаються такі блоки:

- методики, які дозволяють визначити індивідуальні особливості, потрібні для якісного виконання професійної діяльності у звичайних умовах;
- методики, які дозволяють визначити індивідуальні особливості, потрібні для якісного виконання професійної діяльності в екстремальних умовах;
- методики, спрямовані на аналіз впливу стресогенних, екстремальних умов на функціонування професійно важливих якостей;

- методики, які дозволяють прогнозувати вірогідність нестандартної, творчої поведінки в екстремальних умовах;
- окремо розглядається блок методик ПЗПД, спрямованих на формування, підтримку та відновлення працездатності фахівців, та методи психологічної підготовки.

Висновки:

Отже, систему психологічного забезпечення професійної діяльності спрямовано на формування, підтримку та відновлення оптимальної працездатності фахівців, вона має свої завдання, принципи, етапи, методи управління і включає: заходи та засоби, які можуть застосовуватись, як правило, під час діяльності - психологічну діагностику, психологічну допомогу, психологічне супроводження професійної діяльності та заходи і засоби, які можуть застосовуватись ще до початку діяльності, – професійний відбір, психологічну підготовку, психологічну боротьбу (впливи), інженерно-психологічні аспекти комплектування робочого місця та умов придатності до життєдіяльності.

Актуальність проблеми ПЗПД визначається безпосередньо впливом умов на характер діяльності (природних, умов придатності до життєдіяльності, соціально-психологічних, екологічних, та медико-біологічних).

Література

1. Корольчук М.С. Психофізіологія діяльності: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2004. – 400 с.
2. Корольчук М.С. Актуальні проблеми психофізіології військової діяльності: Навчальний посібник. – К.: КВГІ, 1996. – 164 с.
3. Корольчук М.С. Практикум з психофізіології військової діяльності. – К.: КВГІ, 1997. – 140 с.
4. Корольчук М.С. Актуальні проблеми психологічного забезпечення професійної діяльності // Вісник Київського міжнародного університету. Серія: Педагогічні науки, Психологічні науки. – № 1. – 2002.

<http://nuczu.edu.ua/>

